

Primii teoreticieni ai transilvanismului

GÁBOR FLÓRA

Schimbarea statutului politico-teritorial al Transilvaniei la sfârșitul primului război mondial, când regiunea a devenit parte integrantă a statului român, a atras după sine o mutație profundă în situația comunității maghiare transilvănene, aceasta devenind dintr-o națiune dominantă o minoritate atât numeric, cât și politic.

Trecerea bruscă de la statutul de națiune dominantă la cel de minoritate a fost puternic resimțită și datorită efectelor ruperii de „patria mamă”, de statul maghiar, perceput ca protectorul intereselor și culturii maghiare. De fapt, schimbarea statutului teritorial a însemnat pentru locuitorii maghiari ai Transilvaniei disocierea comunității politice de comunitatea culturală, prin pierderea abruptă a dimensiunii politico-statale a propriei identități.

În aceste condiții, ideologia și retorica națională tradiționale au devenit în mare parte irelevante. Noua situație etno-politică impunea trasarea unor noi repere spirituale pentru maghiarii din România, care să răspundă unor cerințe vitale:

- să redefinească în noile condiții *identitatea* comunității maghiare din România;
- să stabilească natura *raporturilor* comunității cu statul român și cu statul maghiar, cu maghiarimea în general și cu românii, precum și cu celelalte comunități naționale din România.
- să elaboreze un *program* de *autoorganizare* în vederea protejării și perpetuării identității naționale.

Acest rol a fost asumat la începutul anilor douăzeci de un grup de intelectuali maghiari ardeleni, mai ales scriitori (cei mai proeminenți fiind Károly Kós, Aladár Kuncz, Sándor Makkai, Sándor Reményik etc.), ale căror idei despre coexistența etnică din Transilvania au ajuns să fie cunoscute sub numele de *transilvanism*. Departe de a se constitui într-un sistem ideatic coerent și unitar, prezentând mari variații de la un autor la altul și de la o epocă la alta, transilvanismul a enunțat totuși anumite principii care au influențat profund viața comunității maghiare din Transilvania, și ale căror efecte, mai mult sau mai puțin directe, pot fi constatate și astăzi.

Noua concepție s-a structurat pe mai multe planuri:

1. Nivelul *politic*, care cuprindea așteptările și revendicările privitoare la statutul politic al maghiarimii din România.
2. Formularea principiilor și argumentelor pentru *legitimarea ideologică* a dezideratelor politice comunitar-naționale.
3. Definirea *identității* și elaborarea unei retorici identitare care să susțină principiile legitimizează invocate.
4. Enunțarea unor *cerințe de autoorganizare* și a unor *norme etice* pentru comunitatea maghiară, care să faciliteze păstrarea și dezvoltarea identității și spiritualității maghiare în Transilvania.

Desigur, toate aceste nivele se condiționează și se susțin reciproc. Pentru a obține o anumită sistematizare care să faciliteze interpretarea, considerăm totuși utilă o separare metodologică a analizei pe aceste nivele distincte.

1. Statul plurinațional — condiție a reconcilierii

Concepția primilor teoreticieni ai transilvanismului era subordonată intenției și efortului de a transmite un semnal care să conțină o *ofertă alternativă nonnaționalistă* de coexistență etnică. În proclamația semnată de Károly Kós, István Zágonyi și Árpád Paál, intitulată *Kiáltó Szó*, apare o ruptură clară și explicită cu concepția naționalistă clasică „*un Stat, o Cultură, o Națiune*”¹. În viziunea lui Kós și a colaboratorilor săi, rezolvarea situației maghiarilor din România presupunea ca statul să se adapteze noilor cerințe impuse de existența mai multor comunități naționale pe teritoriul său.

Propunerea etnopolitică alternativă formulată de ideologii maghiari transilvaniști era menită să atenueze polarizarea societății în opoziția majoritate națională / minorități naționale, și să ofere asigurări care să risipească temerile românilor cu privire la integritatea teritorială a statului român. Ni se pare de o semnificație deosebită faptul că în *Proclamație* apare cât se poate de clar exprimată interdependența dintre loialitatea cetățenilor față de stat și capacitatea statului de a oferi servicii echitabile (inclusiv condiții egale de păstrare și afirmare a identității) pentru toți cetățenii săi. În viziunea transilvanistă, minoritarii pot oferi cu adevărat loialitate statului în care să se poată simți cu adevărat acasă. Modelul de integrare propus, ca de altfel întreaga concepție transilvanistă, se bazează de fapt pe asumarea acestui postulat de bază: coexistența într-un stat *care să poată integra pluralitatea culturală în structurile sale*.

În deceniile care au urmat, speranțele inițiale ale transilvaniștilor s-au împlinit într-o prea mică măsură în această privință. Promovarea strictă a modelului și ideologiei statului național, incapacitatea statului de a integra comunitățile minoritare au contribuit treptat la o înstrăinare tot mai pronunțată a persoanelor cu identitate națională neromânească, atât față de puterea politică cât și față de calitatea lor de cetățean, mai cu seamă la nivelul raportării emoțional-afective.

Soluția oferită de transilvanism — transformarea statului centralist în direcția afirmării depline a pluralismului cultural — rămîne deci, în continuare, de maximă actualitate. Cu atât mai mult, dacă ținem seama că în lipsa unor asemenea acorduri consensuale interne, o eventuală schimbare a frontierelor (chiar în condițiile în care ar fi acceptată de comunitatea internațională) nu ar face, în zonele mixte din punct de vedere etnic, decît să reproducă la o altă scară opoziția dintre majoritate și minoritate.

2. Acasă, în Transilvania

O reglementare de lungă durată a raporturilor interetnice în Transilvania presupunea, în concepția teoreticienilor inițiatori ai transilvanismului, stabilirea clară a criteriilor de acceptare reciprocă a legitimității locuirii în regiune. Ideea fundamentală avansată de transilvaniști era aceea a *co-legitimității*, cu alte cuvinte, a legitimității egale a tuturor celor trei comunități naționale avînd o tradiție istorico-teritorială în spațiul Transilvaniei (cea maghiară, română și germană). În concepția transilvanistă, aceste trei comunități sînt în egală măsură posesoare ale dreptului inalienabil de a considera Transilvania patria lor istorică și prezentă.

Această viziune se opunea din principiu oricărui exclusivism de sorginte naționalistă, prin însăși afirmarea *egalei îndreptățiri* a mai multor națiuni de a se raporta la același teritoriu ca patria lor comună. Din acest punct de vedere, ideile enunțate de gînditorii transilvaniști reprezintă o alternativă atât față de poziția din care Transilvania era socotită exclusiv românească, cât și față de aceea din care se afirma, dimpotrivă, caracterul pur maghiar al regiunii.

În susținerea unei asemenea alternative, transilvaniștii au procedat la o reevaluare, *o reconsiderare a istoriei ca factor de legitimare națională*. O contribuție de o importanță decisivă a adus în acest sens studiul lui Károly Kós, intitulat „*Transilvania*”. Denumită de autorul ei „*o schiță de istorie culturală*”, cartea prezintă istoria Transilvaniei din antichitate pînă în zilele noastre, argumentînd că „*forța spirituală*” a pămîntului transilvan poate „*uni vocile vieții unor societăți...(etnice n.aut.) diferite, adeseori antagoniste, într-o melodie consonantă*”²

Fără a diminua rolul vechimii și al continuității într-un anumit teritoriu în stabilirea drepturilor național-comunitare, Kós le atribuie însă o semnificație complet diferită. Spre deosebire de istoriografia națională tradițională, istoria Transilvaniei nu mai apare în această lucrare ca arena confruntării perpetue dintre popoarele ei; dimpotrivă, ceea ce autorul evidențiază în întreaga lucrare este tocmai *istoria comună* a popoarelor Transilvaniei, faptele care le leagă și care au condus, în viziunea autorului, la formarea unor elemente identitare transilvănene comune:

„*Cele trei națiuni politice autonome ale Transilvaniei, ca și (...) națiunea română, au trăit fiecare viețile lor interne: fiecare și-a clădit propriile facilități culturale și sociale, unele lîngă altele, fără a se contopi, în general fără a se obstructiona sau a intra în vreun fel în calea celorlalte, dar contactîndu-se, învățînd unele de la altele și influențîndu-se reciproc*”³

Dintr-o asemenea perspectivă, anumite întrebări puse atât de insistent de istoricii etnocenștrști (cum ar fi permanenta dispută privind întîietatea istorică între români și maghiari) își pierd sensul și nu mai reprezintă nici o „miză”. Ideologul fondator al transilvanismului urmărea de fapt *o reformare* — fie și parțială — *a imaginilor identitar-istorice reciproce româno-maghiare*, care erau — și au rămas în mare măsură pînă astăzi — reciproc exclusive și opuse. Conștient de tensiunile interetnice contemporane lui, autorul caută modele adecvate în trecut, care să contribuie la un demers constructiv.

Studiul lui Kós reprezintă însă o critică mai mult implicită, decît o reevaluare critică directă a istoriografiei tradiționale. Lucrarea nu face o distincție clară între epoca premodernă, nenaționalistă și cea modernă, caracterizată prin formarea ideologiilor naționale. Nu este formulată întrebarea dacă modele istorice preluate din perioade demult depășite ale istoriei pot fi valabile în condițiile prezentului. Efortul de a subordona uneori analiza obiectivă a faptelor unei „reconstrucții” a realității istorice în sensul dorit (demonstrarea identității transilvane) îl apropie în anumite privințe pe autor de ideologii naționali „clasici”. De exemplu, Kós ignoră aproape complet deosebirile profunde ale situației etnopolitice din deceniile premergătoare apariției ideologiilor naționale moderne față de situația contemporană lui. El nu acordă o atenție aparte în explicarea genezei identității naționale a românilor, faptului că aceștia nu fuseseră recunoscuți ca națiune politică în epoca feudală.

Importanța dimensiunilor care au despărțit și continuă să despartă concepțiile naționale română și maghiară, și care au făcut și fac atât de dificilă comunicarea dintre cele două națiuni, este cel puțin minimalizată, dacă nu chiar ignorată în lucrare.

Asemenea deficiențe sînt în parte tributare unui istorism excesiv, de factură tradițional-conservatoare, caracteristic epocii. Pe de altă parte însă, ele pot fi puse și pe seama dorinței autorului de a construi noi punți de legătură între popoarele transilvănene, mai ales între români și maghiari. Cu toate lipsurile lucrării, este de apreciat această motivație pragmatico-politică nobile, de a contribui la reconcilierea națională. În acest sens, încercarea autorului transilvănean de a produce o breșă în modul în care istoria era (este și astăzi) folosită ca materie primă pentru ideologiile etnonaționaliste, rămîne un exemplu de abordare creativă, expresia unui curaj intelectual și moral deosebit. Un exemplu care, datorită influenței puternice a ideologiei și politicii naționaliste în deceniile care au urmat, a rămas mai degrabă o excepție.

3. Identități complexe, identități multiple

În elaborarea alternativei nenaționaliste propuse, transilvaniștii au procedat la o reconsiderare radicală a felului în care identitatea națională fusese tratată pînă atunci. În locul viziunii în care conștiința apartenenței la o comunitate națională este monolitică, fondatorii transilvanismului au propus o abordare nuanțată, care să țină seama atât de complexitatea structurii interne cît și de transformările în timp ale identității.

O asemenea reevaluare era impusă de fapt de noua situație în care s-au găsit maghiarii din Transilvania după 1918. Disocierea dimensiunii politico-statale de dimensiunea culturală a identității acestei populații prin schimbarea frontierelor a creat un vid identitar — exprimat și printr-o criză de adaptare la noile realități — care necesita elaborarea unei noi concepții comunitare. Scopul transilvaniștilor era tocmai elaborarea unor matrice ale apartenenței de grup care să permită o autoorganizare rapidă și efectivă a comunității maghiare în noile condiții dificile, o flexibilitate a adaptării la așteptări și cerințe variate, adeseori opuse, o rezistență eficientă față de presiunile puterii de stat, în vederea păstrării nealterate a identității lor naționale.

Încercînd să răspundă acestor cerințe, teoreticienii transilvaniști au considerat maghiarimea din Transilvania:

- a. o comunitate de *sine stătătoare*,
- b. avînd caracteristicile unei existențe *naționale* și
- c. *minoritare*;
- d. cu trăsături *regionale specific transilvane*,
- e. fără ca aceste caracteristici specifice să altereze sau să diminueze în vreun fel *apartenența la națiunea maghiară*.

Vom încerca în continuare să evidențiem principalele semnificații ale fiecărui element în parte.

a. Postularea *caracterului de sine stătător al comunității maghiare din Transilvania* a avut o importanță deosebită pentru autoorganizarea acestei comunități, pentru ieșirea din starea de imobilism și letargie în care mulți maghiari s-au aflat după 1918. Cuvintele memorabile ale lui Károly Kós scrise în *Kiáltó Szó* au marcat în acest sens începutul unei adevărate treziri spirituale: „*Noi nu sîntem pur și simplu un număr de oameni care au fost rupți din cadrul națiunii maghiare unitare*” — sublinia gînditorul transilvan — „*ci formăm o entitate istorică distinctă de o mie de ani, cu conștiința noastră transilvăneană distinctă, cu o cultură și o conștiință de sine distinctă*”.⁴

Argumentele invocate în sprijinul acestei idei au în vedere trei factori principali. În primul rînd, maghiarii transilvăneni sînt prezentați ca posesorii unei *tradiții istorice separate*, cu particularități care îi deosebesc de restul populației maghiare. În viziunea transilvanistă, sursa acestei specificități derivă mai ales din trecutul multicultural al regiunii, din necesitatea și practica îndelungată a conviețuirii etnice și confesionale. Între trăsăturile particulare ale identității maghiare transilvănene care reflectă o asemenea experiență istorică a multiculturalității sînt amintite cel mai adesea spiritul tolerant, realismul și flexibilitatea creativ-inovativă deosebită în conservarea propriei identități, capacitatea de a supraviețui în condiții dificile.

A doua sursă fundamentală a specificității comunității maghiare din regiune invocată de transilvaniști era existența unei tradiții și a unei *conștiințe regionale distincte*, a unei percepții speciale a raportării la pămîntul Transilvaniei și a atașamentului față de acesta. Mărturisirea emoționantă a lui Aladár Kuncz, „*Transilvania este patria mea*”⁵, era menită să sintetizeze tocmai dimensiunea subiectivă a acestei legături.

Al treilea — și cel mai recent — dintre factorii considerați de transilvanism în statuarea caracterului distinct al maghiarimii din regiune era *noua realitate politico-teritorială* de după 1918, apartenența la statul român. În

noile condiții, pentru a-și apăra interesele, comunitatea maghiară trebuia să se organizeze ca o comunitate politică de sine stătătoare în cadrul permis de legislația românească.

Rezultatele pozitive ale afirmării identității politice distincte a maghiarimii transilvănene s-au văzut foarte curînd. Organizațiile politice maghiare din România au avut un rol esențial în salvagardarea, atît cît s-a putut, a spațiului de afirmare și perpetuare a identității minoritare. În activitatea lor politică, liderii maghiari transilvăneni s-au sprijinit în mare măsură pe argumentele invocate de Kós și colaboratorii săi.

b. Afirmarea *caracterului național* al comunității maghiare din regiune era menită înainte de toate să contracareze încercările de diminuare a drepturilor maghiarilor de către factorii de putere. Totodată, elementul național al identității s-a constituit într-un argument solid și în argumentarea cererii ca statul să devină cu adevărat expresia politică a patriei comune a românilor, maghiarilor, germanilor și a celorlalți națiuni conlocuitoare.

c. Intenția de a construi comunitatea, de a-i oferi perspective și un sens cît mai clar al existenței individuale și colective, reiese și din viziunea complexă în care fondatorii transilvanismului au interpretat statutul de minoritate al comunității maghiare din Transilvania. *Condiția de minoritar* era percepută de transilvaniști într-un mod ambivalent, nu doar în sens negativ, ca un motiv de îngrijorare și de regret, ci și ca *o sursă de împlinire comunitară și umană*.

Contribuția cea mai semnificativă în elaborarea teoretică a acestor dimensiuni identitare a adus-o scriitorul Kuncz Aladár, redactor al revistei *Erdélyi Helikon*. În viziunea lui Kuncz, restrîngerea posibilității minorității de a se afirma pe plan politic, datorită situației de marginalitate impusă de către statul național, era într-un anumit sens compensată de șansa nou-ivită, izvorîta din situația ei specifică, de a îmbogăți cultura și spiritualitatea maghiară, și chiar cea universală.

În argumentarea transilvanistă, viața de minoritar deschide noi orizonturi condiției umane, care pot și trebuie sintetizate prin creații literare și artistice originale valoroase. Nu trebuie să uităm, sublinia în acest sens Kuncz, că „*minoritatea este minoritate doar în politică. În literatura și cultura ei proprie ea reprezintă însăși universalitatea*”⁶ (subl.aut.). Cultura minorității naționale apărea astfel ca purtătoarea unui mesaj general uman și umanist prin care dobîndea o semnificație internațională și europeană.

d. Scoțînd în evidență ceea ce ei considerau *dimensiunea transilvană specifică* a identității maghiarilor din această entitate teritorial-istorică, inițiatorii transilvanismului au avut probabil în vedere efectele potențial benefice pe care sublinierea unor elemente identitare comune ale românilor, maghiarilor și germanilor din Transilvania le-ar putea avea în apropierea dintre aceste popoare, în reducerea tensiunilor și negocierea unor soluții cît mai echitabile ale problemei naționale. În același timp, eforturile lor au urmărit și încurajarea *regionalismului*, atragerea românilor din Transilvania și, prin intermediul lor, și a celor din Vechiul Regat la abordări mai favorabile spiritului regional.

În susținerea tezei cu privire la identitatea transilvană Károly Kós atrage atenția asupra specificității cadrului geografic al Transilvaniei, clar delimitat de regiunile învecinate, cu o individualitate teritorială bine definită, care ar oferi regiunii caracteristicile unei entități distincte pînă și din punct de vedere economic, considerînd că trăsăturile cadrului natural și geografic au acționat de-a lungul istoriei în sensul creării unor elemente culturale comune ale popoarelor din Transilvania.

În opinia autorului, aceasta nu a însemnat însă nici pe departe o omogenizare culturală în sensul ștergerii diferențelor culturale specifice ale diferitelor etnii. Interacțiunea culturală a condus la formarea unei culturi transilvănene, fără însă a anula sau diminua în vreun fel specificitatea spirituală a fiecărei comunități. Din această perspectivă, putem considera că argumentația lui Kós se constituie într-o pledoarie pentru egalitate și unitate în diversitate, care să consolideze legăturile dintre maghiari, români și germani, în condițiile afirmării neîngrădite și echitabile a identității particulare a fiecărei comunități etnice.

Invocînd istoria ca aliat puternic în sprijinul acestui model de conviețuire, tonul autorului devine pe alocuri aproape patetic, cu implicații clare, atît de natură ideatică cît și emoțională pentru contemporanii lui, cărora de fapt se adresează:

„*Timp de o mie de ani un miracol s-a întîmplat pe teritoriul Transilvaniei, astfel că trei popoare și trei culturi trăiesc împreună, păstrîndu-și — pentru că și-au putut păstra — personalitatea lor distinctă, dar căpătînd totodată și un caracter comun, diferit de culturile și popoarele învecinate, înrudite sau nu*”⁷.

Faptul că preocupările istorice ale transilvaniștilor vizau într-adevăr prezentul devine clar din importanța acordată aprofundării legăturilor cu cultura română și germană din Transilvania, cu scriitori și alți intelectuali reprezentativi ai acestor culturi. Putem aminti în acest sens programul de traduceri din autori transilvăneni

români și germani inițiat de comunitatea scriitorilor maghiari grupați în jurul revistei *Erdélyi Helikon*, publicarea în paginile acestei reviste a numeroase creații literare românești și germane, organizarea unor evenimente comune (serate literare, întâlniri cu cititorii etc.), toate menite să contribuie la apropierea între culturile și popoarele Transilvaniei.

Este demn de subliniat aici legătura organică în concepția transilvanistă dintre *regionalism* și *europenism*. Într-o epocă profund nefavorabilă atât diviziunilor regionale cât și structurilor transnaționale, în care modelul considerat sacrosant și apărat cu strășnicie era statul-națiune centralizat, transilvaniștii au avut clarviziunea și statura morală să arate rolul și misiunea minorităților ca punți între popoare în construirea unei lumi noi, bazate pe recunoașterea și promovarea alterității, în toate aspectele ei (etnice, naționale, religioase, regionale etc.)

Programul transilvanist pentru „o Europă a regiunilor”⁸ formulat în termenii cei mai clari de Aladár Kuncz, avea în vedere refacerea adevăratei unități europene, crearea unei „*Europe spirituale unite*” prin fundamentarea cooperării pe „*regionalisme lăsate să se exprime liber*”⁹, prin crearea unui cadru favorabil pentru afirmarea individualității și specificității regionale. În argumentarea acestei cereri, modelul istoric al conviețuirii etnice și confesionale din Transilvania era prezentat ca un model de toleranță și pluralism cultural care ar trebui preluat și urmat și de populația din afara regiunii. Actualitatea acestor idei în noul spațiu politic european și internațional de după 1989 este, desigur, evidentă.

În descrierea genezei „identității transilvane” sînt prezentate însă în cea mai mare parte — dacă nu chiar exclusiv —, fapte și elemente care vin în sprijinul acestei identități. S-a obținut astfel o imagine întrucîtva unilaterală, și deci mai puțin credibilă, prin diminuarea importanței realităților care au despărțit popoarele transilvănene de-a lungul timpului și care au condus la dezvoltarea unor ideologii naționale separate, în anumite privințe chiar opuse.

Dincolo de aceste limite de natură intrinsecă, lipsa empatiei, răceala și chiar respingerea cu care ideea identității comune transilvănene a fost primită în cercurile politice și intelectuale influente române își au originea în faptul că ea era considerată incompatibilă cu concepția națională românească oficială. Consolidarea legitimității statului național în cadrul noilor sale frontiere impunea, în concepția unei părți importante a liderilor politici și spirituali de atunci ai românilor, promovarea unei retorici care să întărească legitimitatea schimbării teritoriale prin intermediul *mobilizării naționale exclusiv a majorității etnice*.

e. În asemenea condiții, reafirmarea *apartenenței organice a maghiarilor din Transilvania la trunchiul comun al maghiarimii de pretutindeni* — o idee care nu a fost de altfel nici un moment contestată de transilvaniști — a căpătat o pondere și o semnificație mereu crescîndă în formarea identității comunitare maghiare interbelice din regiune. În lipsa unor soluții credibile la problema minorităților, importanța elementului identitar particularizant în discursul transilvanist s-a diminuat treptat, principala idee devenind sublinierea identității naționale comune a tuturor maghiarilor, indiferent de locul în care trăiesc și de statele de care aparțin.¹⁰

În același timp, viziunea despre rolul și misiunea specifică a minorităților și valorificarea pozitivă a statutului de minoritar a cedat pas cu pas locul concepției care considera „o *imposibilitate*” resemnarea pe termen lung cu condiția minoritară „*nu atât din punct de vedere politic cât din punct de vedere moral*”¹¹, datorită efectelor dezumanizante, de distorsionare a vieții individuale și colective implicate într-o astfel de resemnare.

4. Sociologia și etica comunității

Postularea existenței comunității maghiare din Transilvania ca o entitate socială organică separată, avînd viața ei proprie, presupunea în concepția transilvanistă necesitatea aplicării unor principii și direcții de acțiune care să faciliteze *autoorganizarea comunității, perpetuarea și dezvoltarea identității ei*. În acest sens, transilvanismul are meritul deosebit de a fi oferit, dincolo de reconstrucția identității colective, și o orientare pragmatică, o strategie comunitară pentru maghiarii din România, ce se dorea fundamentată în dublu sens: atât sociologic cât și etic.

a. O primă idee semnificativă se referea la cerința *considerării și abordării lucide a realității prezente ca un dat social*, chiar dacă această realitate era defavorabilă. Renunțarea la iluzii și ancorarea puternică în realitatea dată erau văzute de transilvaniști drept condiții sine qua non ale acțiunii sociale și comunitare eficiente. Din acest punct de vedere, comunitatea minoritară era considerată avantajată față de cei care trăiesc în cadrul statelor naționale proprii. „*Autorevizuirea*” (noțiunea, ca și concepția de altfel aparțin episcopului reformat transilvănean Sándor Makkai)¹² comunității minoritare putea constitui, în interpretarea transilvanistă, un punct de plecare și un exemplu pentru transformarea imaginii despre propria identitate a națiunii maghiare în general,

scriitorii maghiari transilvăneni avînd, datorită situației lor specifice, „un acces mai direct la universalitate” decît cei din Ungaria.¹³

Distincția dintre ceea ce este de dorit și ceea ce este posibil, *pragmatismul* și *realismul politic* erau de altfel invocate — și întărite astfel din punct de vedere simbolic — și ca trăsături esențiale ale însăși tradiției și identității transilvănene. Necesitatea și programul „*autocunoașterii națiunii*”¹⁴ prin intermediul promovării cercetărilor sociale de către sociologii maghiari transilvăneni în perioada interbelică poate fi considerată o prelungire și o consecință practică nemijlocită a unui asemenea program ideologic.

b. Viziunea organică asupra comunității naționale implica în gîndirea transilvanistă și asumarea *continuității dintre trecut, prezent și viitor*, interpretate ca dimensiuni în timp, strîns legate între ele, ale vieții comunitare. Astfel, trecutul dobîndea o semnificație aparte, însă într-un sens mult diferit față de doctrinele etno-naționaliste tradiționale.

Istoria rămînea o sursă de legitimare fundamentală pentru comunitate, dar numai cu condiția *dezvoltării unei atitudini critice, a asumării unei confruntări lucide cu propriul trecut*. Înfrumusețarea artificială a memoriei colective în scopul de a oferi o compensație ideatică pentru lipsurile prezentului era considerată contraproductivă pentru interesele maghiarilor transilvăneni. Concepția etnocentristă predominantă pînă atunci, după care mereu numai „alții” erau de vină pentru toate evenimentele negative din viața națiunii, era percepută ca potențială producătoare de iluzii dăunătoare, și deci respinsă.

c. Realismul, în această viziune, însemna înainte de toate renunțarea la așteptări și contemplări deșarte, și la căutarea unei justeți istorice iluzorii, și trecerea la *acțiune responsabilă în interesul comunității*. În formularea lui Károly Kós, „*justețea noastră este puterea noastră. Numai ceea ce putem dobîndi prin efortul, prin lupta noastră, va deveni al nostru*”.¹⁵

Imperativul lui Kós către maghiarii din Transilvania era deci îndemnul la muncă, considerată „*chemarea vieții*”. „*Trebuie să muncim, dacă vrem să trăim, și vrem să trăim, deci vom munci*”.¹⁶ Necesitatea dezvoltării unor modele comportamentale constructive, active, care să protejeze identitatea și interesele maghiarimii din Transilvania în condițiile neprielnice ale vieții minoritare, a avut fără îndoială un ecou puternic și a marcat profund structurile valorice și atitudinea comunității, cu efecte perceptibile și astăzi.

d. Eficiența acțiunii sociale minoritare trebuia bazată în concepția transilvanistă pe principiul *solidității comunitare*, singura acceptabilă, atît din punct de vedere politico-pragmatic cît și ca normă morală. Aceasta însemna înainte de toate cerința unei acțiuni politice unitare, realizarea unei coeziuni ferme în jurul interesului național. Dincolo de diferențele de statut economic și social, dincolo de diversitatea concepțiilor ideologice și politice, membrii comunității maghiare trebuiau să coopereze strîns, să-și unească forțele în scopul apărării intereselor și a rezolvării problemelor generate de statutul de minoritar.

e. Statutul de membru al comunității minoritare implica în acest sens asumarea de către indivizi a unei *responsabilități speciale* pentru soarta colectivității naționale. Emigrarea (fie și spre Ungaria) era echivalată cu abandonarea responsabilității și, în consecință, cu autoeliminarea din comunitate, printr-o renunțare implicită la statutul moral de membru al comunității. „*Iar cei ce s-au lăsat duși de ape (au emigrat n.aut.) aici nu se mai pot întoarce, și nici să nu dorească vreodată acest lucru, pentru că ei nu vor mai avea aici nici loc, nici parte*” — afirma cu o fermitate aproape pasională, Károly Kós.¹⁷

Atașamentul față de pămîntul natal, *legătura organică indisolubilă dintre identitatea națională și teritoriul patriei* căpăta astfel în gîndirea transilvanistă importanța unei valori identitare fundamentale. Rămînera în Transilvania era identificată cu un angajament implicit că individul își va îndeplini datoria față de comunitate pînă la capăt. Iar cei care nu erau pregătiți să răspundă acestor imperative morale, erau chiar sfătuiți să emigreze. „*Cei care se tem, fricoșii, cei care nu cred, cei slabi să iasă din rînd. Să plece!*”¹⁸

f. Semnificațiile atribuite *statorniciei*, fidelității față de locul de origine, își au desigur originea în viziunea naturalist-organică asupra comunității naționale asumate de transilvanism, dar ele derivă și dintr-un anumit mod de percepere a situației de minoritar în condițiile date. Structura etno-demografică a Transilvaniei multietnice a reprezentat o chestiune deosebit de sensibilă și intens politizată încă de la începuturile formării ideologiilor naționale. După 1918, comunitatea maghiară era însă pentru prima oară confruntată cu posibilitatea pierderii masive a pozițiilor sale demografice tradiționale. Datoria de „a rămîne acasă”, ca principiu moral, a îndeplinit deci un rol esențial ca parte a unei strategii orientate spre replierea în „adăposturi solide” ale vieții naționale și apărarea cu orice preț a acestora.

g. Un astfel de reazem sigur era considerat de transilvaniști *cultura comunității minoritare*. Ca o consecință a marginalității politice a maghiarimii transilvănene, dar și ca efect al legăturii directe dintre cultură și sfera

identitară, reazemul spiritualității a dobândit un rol fundamental nu doar în programele ideologice și politice ale minorității maghiare, dar și în eforturile de zi cu zi îndreptate spre consolidarea cadrului vitală, spre găsirea unor noi spații de afirmare ale existenței comunitare.

Poziția privilegiată a culturii derivă — în interpretarea autorilor transilvaniști — și din funcția socială — autoasumată — a minorității de a construi noi punți de înțelegere între popoare, bazate pe o nouă ordine a valorilor¹⁹, care pune cultura și arta pe primul plan.

Cultura minoritară are în această viziune rolul nobil de a transmite către alții atât experiența pozitivă a conviețuirii, cât și valorile umaniste provenite din sublimarea frământărilor și suferințelor trăite. Or, un asemenea efort îndreptat spre sinteză, o ridicare de la faptele și întâmplările particulare din viața comunității la nivelul unor valori și principii universale valabile se poate realiza tocmai prin intermediul creațiilor artistice, mai cu seamă al celor literare. De aici și rolul determinant atribuit intelectualilor creatori, mai ales scriitorilor, în opera de construcție comunitară.

5. Concluzii

Meritul principal al transilvanismului rezidă probabil în faptul de a fi propus și promovat un *model de integrare* care se adresează deopotrivă propriei comunități și popoarelor conlocuitoare. La baza „ideii transilvane” a stat convingerea că identitățile și ideologiile naționale ale românilor, maghiarilor și germanilor din Transilvania sînt *compatibile* și *conciliabile*. Fără a avea în vedere în vreun fel limitarea exprimării particularităților naționale (etnice, culturale, religioase) ale fiecărei comunități în parte, teoreticienii transilvaniști au propus reunirea acestor identități particulare într-o formă de identitate comună mai largă: *identitatea transilvană*. Din această perspectivă, concepția transilvanistă poate fi considerată o încercare de reformulare a paradigmei naționale tradiționale etnocentriste prin înlocuirea ei cu o viziune a „*unității în diversitate*”.

În acest sens, transilvanismul este de fapt purtătorul a două mesaje ideatice principale. Unul, îndreptat spre comunitatea maghiară din Transilvania, care pune accentul pe *apărarea și consolidarea identității ei specifice în condițiile vieții minoritare*. Altul, adresat popoarelor conlocuitoare, este expresia unei *dorințe de deschidere, de cooperare, de regăsire reciprocă într-o identitate comună* prin care să se depășească efectul izolator al ideologiilor etnocentriste particularizante. Este adevărat că respingerea acestei oferte de deschidere de către politicienii și liderii spirituali influenți ai majorității naționale a făcut ca preocupările transilvaniștilor să se deplaseze din ce în ce mai mult spre întărirea propriei comunități, ducînd spre o anumită repliere pe poziții defensive. Însă valoarea etică și semnificația politică deosebită a ofertei inițiale, îndreptată spre înțelegere și dialog cu românii și celelalte popoare din Transilvania, a rămas nealterată.

Din perspectiva reformulării ideologiei naționale tradiționale, transilvanismul a încercat să inițieze o *reconsiderare a rolului istoriei și istoriografiei*, în scopul eliminării efectelor negative, generatoare de tensiuni etnice. Recunoscînd importanța istoriei în construirea identității popoarelor din regiune, transilvaniștii au căutat însă să ofere o viziune istorică constructivă, care să apropie națiunile, nu să le despartă. Strădaniile lor nu au reușit să producă o schimbare fundamentală de mentalități și atitudini în această privință, în parte datorită condițiilor politice nefavorabile, dar și datorită deficiențelor propriei lor viziuni despre istorie și identitate. Dar ideile lor novatoare cu privire la necesitatea „*autorevizuirii istorice*”, atât a felului în care istoria este scrisă cât și a imaginii despre propriul trecut, au fertilizat gîndirea politică în deceniile următoare, păstrîndu-le în actualitate pînă în zilele noastre. □

NOTE

1. O prezentare a acestei concepții în Ernest Gellner, **Nations and Nationalism**, Blackwell, Oxford, 1983.
2. Kós Károly, **Erdély. Kultúrtörténeti vázlat**, Cluj-Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Társaság, 1929, p.5
3. *ibid.*, p.64
4. Kós Károly, **Kiáltó Szó**, p.4
5. Kuncz Aladár, *Erdély az én hazám* în **Erdélyi Helikon**, 1929, p. 487-492
6. Kuncz Aladár, *Tíz év* în **Erdélyi Helikon**, 1.szám, 1928 május.
7. Kós Károly, **Erdély**, p.87
8. Conceptul este utilizat de Pomogáts Béla în articolul *Régiók Európája* apărut în **Korunk** 3/1994, pp.8-14
9. Kuncz Aladár, *Erdély az én hazám*, apărut în **Erdélyi Helikon**, 1929 pp.487-492
10. Makkai Sándor, *Az erdélyi szellem* apărut în **Nem lehet**, Budapest, 1988, pp. 106-111
11. Makkai Sándor, *Nem lehet* apărut în **Nem lehet**, Budapest, 1988, p.109
12. Makkai Sándor, *Magunk reviziója*, Cluj-Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Társaság, 1931.
13. *Scrisoarea* lui Kuncz Aladár către Dezső Kosztolányi, citată în **Korunk** 5/1998, p.61

14. Gáll Ernő, *Dimitrie Gusti hagyatéka és az együttműködés erkölce* în Gáll Ernő, **A sajátosság méltósága**, Magvető, Budapest, 1983, p.396.
15. Kós Károly, **Kiáltó Szó**, p.4
16. ibidem
17. Ibidem
18. Ibidem
19. Kuncz Aladár, *Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában, Erdély az én hazám* în **Erdélyi Helikon**, 1929, pp.487-492.

*

Gábor FLÓRA este lector universitar în sociologie la catedra de științe sociale a Facultății de Teologie Reformată din Oradea și doctorand în filozofia istoriei la Universitatea Babeș-Bolyai. În ultimii ani a urmat cursuri postuniversitare și a beneficiat de stagii de cercetare la Universitatea din Oxford și Universitatea Central Europeană (CEU). Principalele lui domenii de interes sînt sociologia relațiilor interetnice și sociologia religiei.